

Beszélgetések Szvák Gyuláról

Egy Oroszországról szóló könyv a témában tekintélyes szerzőtől mindenképpen érdekesnek ígérkezik. De ez a mű, alcíme ellenére (*Beszélgetések Oroszországról*) csak másodsorban szól Oroszországról, a középpontban ugyanis Szvák Gyula áll, a történész, az ELTE professor emeritusa, a magyarországi ruszisztika jeles szakembere, aki mögött negyvenéves pálya áll, és aki a tavalyi év februárjában 65 éves lett. A Gyóni Gábornak, az egyetemi tanszék vezetésében Szvák utódjának szerkesztésében megjelent kötetben az ünnepelt válogatott interjúit tették közzé.

A szerkesztő nem is nagyon köntörfalaz, az *Előszó*ban alig győzi sorolni Szvák érdemeit. Az 1990-es évek interjúi jelzik szakmai kiforrottságát és a közvélemény érdeklődését munkássága iránt. A szövegek nemcsak élelátásáról tanúskodnak, de a történelmi látásmód intellektuális fölényéről is – mondja Gyóni, utalva Oroszország jelentőségének felismerésére. Utóbbi a szerkesztő az „akkoriban igencsak divatos, a pillanatot uraló közgazdasz/ politológus/újságíró szemlélettel” állítja szembe. Ilyen fajtát a Nagy Brehm nem ismer – mondták régebben ilyenkor, ugyanis nem találkoztam e három foglalkozás olyan közös vonásával, amelyre ez a homályos utalás érvényes lehetne. De éppen maguk a könyvben olvasható interjúk és Szvák interjúinak a kötet végén található jegyzéke mutatja, hogy például a napi- és hetilapok újságírói milyen affinitást mutattak az orosz téma iránt.

Érdekes az idézett megjegyzés mögötti képet kicsit élesíteni. Nem holmi intellektuális fölényről van szó, hanem pusztán arról, hogy az érdeklődése, szakmája alapján – ahogy az egyik interjúban fogalmaz – vállaltan ruszofil Szvák, politikai fordulatoktól függetlenül, mindig fontosnak tartotta az orosz kapcsolatokat. Merőben más természetűek azonban az Oroszországgal foglalkozó történész ideái, mint a gazdasági, politikai, társadalom-lélektani realitások. A rendszer-váltás legegységesebben a szovjet (természetes vulgarizálással: orosz) rendszerből való szabadulás örömét hozta. A magyar társadalom jelentős része számára a szovjet (orosz) függés nem egyszerűen idegen befolyást jelentett, hanem sokak közvetlen vagy közvetett ismeretei alapján egy számos tekintetben barbárnak látott hatalom befolyását, amelytől a megszabadulás ráadásul a negyvenéves, mindig is átlátható idealizálásnak és hazugságnak is véget vetett. Nem „csak” a kommunista rendszer, hanem az első és a második világháborúból hazahozott emlékek hagyománya, az 1944–45-ös felszabadulást kísérő erőszakhullám, de még a turista társasutazások során szerzett tapasztalatok is ott álltak az orosz- (szovjet-) fóbia mögött. Az, hogy a Szovjetunióval fennálló gazdasági viszony rendezése után Oroszország másféle alapon lehet fontos partner, evidenciának számított. Létezett azonban a két állam közötti pénzügyi elszámolás egy ideig rendezetlen ügye. Az pedig

brutális tévedés, amit Szvák az egyik 2010-es interjúban említ: „Utólag jól látható, hogy Magyarország [...] összességében jól jött ki ebből az együttélésből”, mármint a Szovjetunióval. A két összeomló gazdaság, a magyar és a szovjet korábbi állapotát így felidézni, finoman szólva is történelmietlen. Egyrészt mert a Szovjetunióval folytatott árucserre természetesen nem választható el a végső soron működésképtelennek bizonyuló szocialista gazdasági berendezkedéstől. Másrészt pedig azért, mert már a nyolcvanas években is nyílt diskurzus tárgya volt, hogy a magyar gazdaság fejlődésének mennyiben kerékkötője éppen a Szovjetunióba irányuló áruszállítás. A Szvák által említett, a Szovjetunió „megdolgozott piacára” szállított termékek egy valódi piacon jórészt eladhatatlanok voltak, és egyebek között éppen ez akadályozta negyven éven keresztül a magyar gazdaság világpiaci alkalmazkodását. Nemhogy jól jött ki Magyarországnak ebből az „együttélésből”, de beleragadt, a rendszerváltás után láthatóbbá váló gazdasági következményeknek ez volt az oka.

Az *Előszó* az ünnepeltet méltatva megemlíti Szvák Gyula vállalkozói tevékenységét. Kutatói és a még említendő szakmai szervező munkássága mellett Szvák a nyolcvanas évek végén, idővel igen sikeresnek bizonyuló könyvkiadói vállalkozásba is fogott, egy társával együtt Maecenas néven kiadót alapított. Az interjúkban vissza-visszatér erre, de többnyire azt emeli ki, hogy a kilencvenes évek közepére már terhes volt az ezzel járó menedzserigazgatói, bürokratikus feladat. Egy helyütt említi, hogy a vállalkozói tevékenység hosszabb távon is anyagi biztonságot teremtett számára. Arról nem esik szó, holott

egykoron nyilvánossá is vált, hogy a Maecenas két alapítója „életre-halálra” összeveszett, vitájuk részben jogi útra is terelődött. Az *Előszó* a történelmi pálya mellékágaként említi a kiadói munkát, de hozzáteszi: „Az életút egészét nézve persze egyáltalán nem mellékpálya.” Itt Szvák későbbi publikációkat, kiadványokat szervező munkásságára utal, de nincs szó az 1997-től működtetett Pannonica Kiadóról, amelynek legjelentősebb kiadványát viszont így idézi fel: „túlzás nélkül állítható, [hogy az 1999-től megjelent *Magyar Századok* könyvsorozat] az esztergomi Mária Valéria híd és a Nemzeti Színház újjáépítése [így!] mellett a magyar Millennium leginkább maradandó műve.” A Szvák vezette Ruszisztikai Központ is szerteágazó kiadói tevékenységet folytatott, illetve folytat, egyebek között Ruszisztikai Könyvek, Poszt-Szovjet Füzetek címmel jelennek meg sorozatok, de az interjúkban más kiadványok, fórumok szerkesztéséről is szó esik. Magyarul, a korábbi vállalkozóként szerzett ismeretek az interjúkból kibonthatóan, a tudományos jellegű kiadványok szervezésében is hasznosultak.

Az *Előszó* Szvákot méltató mondatai között kapott helyet az is: „Szervezői tántumát dicséri a 2005-ben Oroszországban megrendezett magyar kulturális évad, amelynek kurátora volt.” A kulturális évadról több, a kötetben olvasható interjú is meglehetősen részletességgel számol be.

Érdekes módon az *Előszó* éppen csak érinti a ruszisztika intézményes elismerése érdekében tett, Szvák által – a könyv tanúsága szerint is – kiemelkedő jelentőségűnek tartott erőfeszítéseket. Nyilván Gyóni ezekről tud a legtöbbet, de kevésbé érzékeli,

hogy a kívülálló olvasó számára sok minden nem evidencia. Szvák viszont az interjúkban visszatérően elmondja: a ruszisztika szak szervezését még a nyolcvanas években kezdte el, a kilencvenes évek elején a Magyar Ruszisztikai Intézet önkéntes tudományos társaságként alakult meg, kitartó munkája eredményeként ebből lett 1995-re az ELTE önálló szervezeti egységeként, tanszékeként a Ruszisztikai Központ. Azt is büszkén idézi fel újra meg újra, hogy 2009-ben addigi teljesítménye elismerésével jelentette az orosz állami támogatással létrejött Ruszisztikai Módszertani Kabinet és Könyvtár, a térség első ilyen intézménye. Egyértelműen kitűnik az interjúkból: Szvák nélkül nem indult volna be 2010-ben az ELTE keretei között a ruszisztikai mesterszak sem, illetve az önálló Ruszisztikai Doktori Program. Előbbiben Oroszország-szakértő oklevelet lehet szerezni.

Leggyakrabban az orosz történelemről kérdezik Szvákot az interjúkban, pontosabban az oroszországi fordulatok megítéléséhez kért vélemény teremt alkalmat arra, hogy nézeteit a múltbeli gyökerekről kifejtse. Az egyik visszatérően hangoztatott tézise, hogy Oroszország európai ország, szemben sokak tévhitével vagy rosszindulatú beállítással, miszerint ázsiai volna. Világossá válik, e megállapításnak emocionálisan van jelentősége, mellette erős érvek szólnak, de homályban marad, mi is az elutasított ázsiai vonás érdemi tartalma, már azon túl, aminek létét maga Szvák is említi – amellet, hogy világos, sokak számára ez a kifejezés dehonosztáló. Ráadásul szövegei inkább megerősítik, mintsem cáfolják azt az interpretációt, miszerint az orosz tör-

ténelem a keleti (ebben az összefüggésben ez az ázsiai szinonimája) és a nyugati jelleg küzdelme, egymást váltó hulláma. Az orosz fejlődés hosszabb ideig nem tért el érdemben a nyugatihoz képest megkésett kelet-európaiától – fejt ki több interjúban. Nem az 1054-es egyházszakadás, a keleti és a nyugati kereszténység kettéválása jelentett elkanyarodást, hanem a tatár hatások és a bizánci ortodoxia összefonódása, hozzávetőlegesen 1200-tól. Az oroszok idővel hatalmas területeket meghódítva erős, önálló államot építettek ki, persze hol ilyen, hol olyan hatásokat integrálva, de végeredményben keleti, ázsiai minták erős nyomaival – mondja. Közben a tatárok pusztítanak, az orosz uralkodók tőlük veszik át például a hatalomgyakorlás módszereit. Egy helyen Szvák úgy foglalja össze véleményét: Oroszország csak annyit vesz át a külső hatásokból, amennyi a belső rendet alapjaiban nem változtatja meg. „Tény azonban – mondja máshol –, hogy a »jó« cárok végül mindig az európai haladás állandó oppozíciójával, az apparátussal kötöttek kompromisszumot.”

Ugyancsak az oroszországi változások tételik fel az interjúvolókkal a kérdést: mi következik az orosz attitűdből, hagyományokból. Az *Előszó* is említi, mert Szvák többször is idézi V. O. Klucsevszkij megállapítását, miszerint a birodalom területe és az alattvalók szabadsága fordítottan arányos. Ez ilyen lakonikus tömörségben nem magyaráz semmit, legfeljebb azt érzékelteti, mintha az alattvalók a birodalmi nagyság jegyében készek jogaikról lemondani is. Többet mond a pravoszláv kultúrkör vallási kiválasztottságtudatnak, a messianisztikus nemzeti szerepvállalásnak

az említése, amelyek – mondja Szvák – nehézségek nélkül mentődtek át a szovjet időszak világforradalmi küldetésstudatába. Az ázsiai vagy európai kérdés aspektusából is érdekes, hogy Szvák egy 1990-es interjúbán azt fogalmazza meg: az újjászerveződő orosz nacionalizmus nem egyszerűen a szovjet diktatúra ellenhatása, hanem a polgári jogállam elutasítása, a monarchikus jellegű, rendpárti fordulat lehetősége is. 1998-ban nyilatkozta: „Az orosz társadalomban óriási az igény a rend iránt. [...] Ha az a kérdés, hogy elkerülhetetlen-e a diktatúra vagy sem, akkor én azt választom, hogy nem. [...] Választani csak között lehet, hogy ez az abszolutizmus despotikus vagy felvilágosult legyen-e.” És végül e témában álljon itt egy 2013-as, meglehetősen optimista prófécia az orosz–magyar kapcsolatokról: Oroszország „...a »közös

ázsiai identitás« alapján sosem lesz aranytojást tojó üzleti partnerünk. [...] (Neo)horthystákkal sem fognak sohasem parolázni.”

Az interjúk kötetbe gyűjtése nem mondható telitalálatnak. Az egyes beszélgetések a maguk idején lehetnek bármilyen jók, informatívak, mivel a tematika sok eleme állandó, a sok év darabjai jelentős tartalmi, sőt sokszor szövegszerű átfedést mutatnak. Ha néhány jelentősebb interjú, amelyekkel lényegében a mostani mű szinte minden fontos gondolata prezentálható, és Szvák rövidebb dolgozatai, cikkei közül áll össze egy kötet, az olvasó és az ünnepelet is jobban járt volna.

Szvák Gyula: „Nem lelkendezhetek főállásban”. Beszélgetések Oroszországról. Szerkesztette **Gyóni Gábor**. Budapest, 2018, Gondolat Kiadó. 220 oldal, 2500 forint.

ról, ról

Radics Viktória

Szappanocska

Jók ezek a novellák, nagyon jók, Bán Zsófia az elsők között van a tárca, a novella meg az esszé műfajában, és ha szabad fokozni: akkor a legjobb, amikor ezeket a műfajokat keveri, csipetnyi tanulmánnyal megbolondítja, amikor a művészeteket is vegyíti, képeket (reprókat) illeszt a szövegbe, és festményekről, fotográfiairól, zenéről, filmekről beszél. A tanulmány-, esszé- és novelláskötetek is összetartoznak, simán együtt olvashatók, ami azt jelenti, hogy stúdium, gondolkodás és rögtönzés,

a nyelvvel és a képekkel való játék, a nyelv eszközként és célként való használata szerencsésen összeférnek nála. Ezt a *passzázst* jelentős esztétikai, kulturális (és irodalmi) eseménynek tartom, de a bekezdés eleji fokozás azzal a feltétellel érvényes, ha a bonyolultságot előnyben részesítjük az egyszerűséggel szemben.

Szofisztikáltak ezek a novellák, befogadásuk akadályozott, többször vissza kell térni egy-egy mondatra, újraolvasni a darabot, ami a mai automatikus információnyelés korá-

ban a művészet szempontjából előny. Vállalnunk kell, hogy szükségünk van erre a médiumra, a művészetre, és megéri a fáradságot. A szövegek becsalogatnak a kommunikációs aktusba, mert mindazonáltal nem túlbonyolítottak, ellenben precízen kidolgozottak és rendezettek. Az intuíció szeszélyeit a tudatosság átfésüli (Bán Zsófia az inkább kihúzó, mint hozzátoldó írók közé tartozik), és az alkati szerénység nem enged a szövegtérbe harsány nyelvi vagy képi effektusokat, ámbár amiként az arrogancia, úgy a simulékonyság és az esztétizálás sem jellemzi ezt a prózairói alkatot. Bán Zsófia nem szépít, óvakodik a súlyos eufemizmusoktól, ez eldöntött dolog nála, és az új kötetben a kedélyeskedés is elmarad, ami az *Esti iskolában* nyomokban még jelen volt. Egy fegyelmezett személyiség ír könnyű kézzel nehéz dolgokról, amelyeket elszenvedett, vagy empatikusan átérzi őket, és a sajátjának veszi. Ebből a kötetből érzelmileg nyitottnak érzékelem őt.

Nem intellektuális problémák ezek a nehéz ügyek, hanem egyszer csak megtörténnek velünk, az élet hozza őket, és nincs recept a megoldásukra. Az egyetemi docens, a szexmunkás, a művész, a gyerek, a néni, a villanyszerelő, a masszórő demokratikusan tanácstalanok. Az élet titkai nyilvánulnak meg minden egyes privát problémánkban, nem egyszer sötét színekben, néha mulatságosan, és nincs az a vallási, esztétikai, társadalmi szemlélet, mely feloldaná őket; az igazságtalanságok, bajok alapvetően metafizikai jellegűek, bár a társadalmi egyenlőtlenség jócskán megfejeji őket.

Olyanok ezek a „nehéz dolgok”, mint a szappanba öntött beton Eper-

jesi Ágnes installációján. Egy autista fiú mindennap a kezében szorongat, váj, kapar egy-egy szappant – ez az ő vágya, akarata, intuíciója, ennek a kényszerselekedetnek nincs intellektuális magyarázata, csak művésziileg lehetséges kihozni belőle valamit. Eperjesi Ágnes a *D. 365 napja* című alkotásában egy Dávid nevű beteg fiatalember szappanjainak kaparásait megtisztította, és betont öntött a hasadékokba, lyukakba, majd a még mindig illatozó szappanokat sorjában kirakta egy nagy betonlap asztalra. Bán Zsófia írt erről, ehhez egy novellát, a kötet innét kapta a címét: *Szabad lélegezni!* A novella olyan remek lett, mint a képzőművészeti alkotás, noha az alapozó történet teljesen megváltozott, az író csak a struktúráját őrizte meg, de azt nagyon. A novellában kidomborodik az, ami az installációban nem jut kifejezésre, mert ehhez szavak kellenek: az anyaság. A novellában az anyai szeretet támogatja meg a „szappanocskát” (én így neveztem gyerekkoromban egy játékomat), az anya a szívével megérti autista gyerekének egész bonyolult, zárt pszichéjét, és mindent megtesz a bolond szappanvágy kielégítéséért. Az író nő nagyon szegény családba, falusi közegbe helyezi a „cselekményt”, és ezáltal annál mélyebbre tud menni mind a beteg gyerek, mind az anyja ábrázolásában. A novella egyébként az inspirációt jelentő installáció nélkül is követhető, autonóm mű, s ezzel együtt a művészi együttműködés szép példája. (A kötet borítóján is Eperjesi kiállításának egy részlete látható.) A szövegnek van szociológiai, lélektani és metafizikai dimenziója is, ez utóbbi a betegség képében kerül napvilágra, mint A *Voyager-*

aranylemez című novellában is, mely a kötet második legerősebb darabja, és a *Mint a fák* címűben, de másutt is ez az originális írói megfigyelés vagy intuíció sűríti be a szöveget: a betegség mint metafizikum (nem metafora), vagyis metafizikai bal- eset, baj, föltárult seb, amin nem lehet segíteni, hanem ami nekünk, a még valamivel épebbeken segít, ha törődünk vele, s tükröződünk benne.

A női és anyai törődés, gondoskodás (és töredelem) elmélyült, bár kritikai szavakkal nehezen körülírható felfogása, illetve egyfajta női tudás kerül helyre ezekben a novellákban. Szó se róla, a taszító asszony, a rettenetes nőszemély is megjelenik a novellákban, a feminitás idealizációjának semmi jele. A női bölcsesség diszkrét, hivalkodás és a „nőiesség” köz- helyes stílusjegyeinek vagy tartalmi elemeinek a fitogtatása nélkül kerül színre. Alighanem csak így lehet jó női irodalmat csinálni: ha nem erőltetjük, ha a női tudás (ez a könyv meggyőzött meglétéről) magától itatja át a szöveget, és ha a nőiség többoldalú, elfogulatlan ábrázolása sikerül. Ha a női érzelmi bölcsesség visszája, a tudatlanság, a giccsesség, a behódolás, a kiszolgáltatottság is megjelenik – ez most számos novel- lában megtörténik, mint például a *Victoria's Secret*-ben és a *Dög*-*gluk*-ban.

Bán Zsófia szellemiségében erős társadalomkritikai attitűd is van, de nem engedi meg, hogy a prózájában ez tendenciává, „előre megfontolt szándékká” váljék. E téren sem tűr meg blikkfangosságot, poentírozást, nem kívánja „eladni” a prózáját, ha- nem, mint jeleztem, „nehezíti” a ha- tást, eltéríti a jelentésformálódást a csattanó lehetséges gócpontjaitól, mert másként, „halkan” gondol-

kodik, és ezt a perszonális mássá- got a prózaírásban realizálja is. A „minden másként van és másként történik, mint ahogy gondolnánk vagy képzelnénk”-féle szemlélet élő példája a *Szinte jó* című novella, amelyben egy múlt századi párizsi különcöt és egy elég átlagos mai pesti férfigurát, két munkást hoz össze, és a szövegalakulás során az, ami bizarr, megmutatja univerzális ábrázatát. De mi az, hogy „átlagos”? Bán Zsófia szegényábrázolása azért jó, mert nincs olyan, hogy „szegény” – mintha valahol mindannyian azok lennénk, ki anyagilag, ki szellemi- leg, ki agyilag. A sajnos elég karakterisztikus magyar vircsaft bemu- tatása persze közel áll hozzánk, a brutalitás nyelvileg is megjelenik (mértékkel), a magyar közeg egye- nest vulgárisnak mondható, de itt is érik meglepetések az edzett olva- sót, nem hittem el például azt, ami a *Delfinshow* című tárca témája, és amikor utánanézttem a neten, tény- valónak bizonyult. (Ez nem magyar specialitás, de ahogy a szöveg meg- toldja, az már igen.)

A magyarországi helyzet pocskék- ságát nem ordítja a fülünkbe ez a próza, hanem csak suttogja, és így közelebb, testközelben érezzük ma- gunkhoz a hazánkat ebben az álla- potában, amilyenben tegnap volt, mert ma már még rosszabb. A *Nap aktív vidéke* a konténerekbe zárt menekültekről és magyar fogadtatá- sukról szól, *Az elvackolódás módjai* a mindennapi magyar xenofóbiáról, a *Torta* meg az *Ida* a ránk száradt történelmi vérről, és mint mondtam, képbe kerül a magyar vidék, a sze- gények meg a gazdagok is, és a kö- zéposztály, akik könyveket olvasunk és konferenciákra járunk. Ha össze-

olvasnám ezt a könyvet a többi kötet novelláival és esszéivel, tágulna a társadalmi panoráma – azonban rögtön szögezzük le, hogy Bán Zsófia nem realista író.

Nem mimetikus, nem az ő írói dolga a valóságábrázolás, a realisztikusabb részletek is átcsúsznak szürreálba, elmozdulnak a karikírozott groteszk felé. Ezek az elmozdulások, eltérések, amelyek a nagyszerű hasonlatokban is megjelennek, de sose válnak végletessé, és nem vezetnek át egy fantasztikus világba, ezek alkotják szerintem ennek a prózának a lényegét. Ezekhez a trükkökhöz szükséges a legnagyobb finomság és elszántság együttese, pont úgy, ahogy a *Kocsonyadolog* és a *Rohanunk a f***ba!* kislánykája billen meg. A megrendülés pillanatai ezek, kiköppenünk a régi kerékvágásból, vagy kihúzzák a talpunk alól a szőnyeget. A „meglepetés” a novella mint olyan poétikai jegye, Bán Zsófiánál azonban különleges írói technikával, akárha mozsárban megtörve, szétszórta, darabosan és reflektáltan kapjuk meg a megrendülésadagunkat, ami elgondolkodtat anélkül, hogy érzelmileg érintetlenül hagyna. Szép példa erre a *Mint a fák* betegségábrázolása. Örvénylést is elő tud idézni ez a mozsártechnika, mint a *Helyszínelés* esetében.

Az ellentétek, a képek és szövegek, az idő és tér távoli pontjai közti interferenciák jelentésviharzást okozhatnak, az *Hôtel de l'Univers* című, csak a fényképekkel együtt működő novellában az én olvasatomban megnyílik egy transzcendens átjáró az időn keresztül, és az író eléri azt, hogy a közölt százéves, kopott fekete-fehér fotográfiákból a szemek ránk süssenek és mondjanak vala-

mit. A *Voyager-aranylemez*ben kép nélkül is létrejön hasonló megelevenítő hatás, téridőátmetszés, pedig ebben a két novellában semmi szürreál nincs, mi több, konkrét faktuális elemekkel dolgozik a szerző, akinek a kombinatorikus készségét (ami játék) dicséret illeti.

Jó humora is van, nem nagy, kis humor, ami ironikusan gyűrűzik itt is, ott is, olykor kicsattan, mint a *Döglukban* vagy az *Oroszlánt fürdető férfiben*, és a szellemesség a formaképzésre is jellemző – ezekből a kvalitásokból meg a játékosságból származnak a formakíséletek, ennek köszönhető, hogy esszé, tárcsa, novella és tanulmány érintkeznek és átnyúlnak egymásba. A kérdés mint hangoltság is olyan minőség Bán Zsófiánál (és okosak a kérdések), ami kutatásra és kreálásra sarkall. Csupa kérdés az *Hôtel de l'Univers* meg a legtöbb darab; az író sem tudja a megfejtést, ami rámarad az olvasóra. A kérdések olykor viccek: „miért kell mindenkinek magának öngyilkosnak lennie, dohogott Pepe, hol van az kőbe vésve, miért ne kérhetnénk meg valamelyik barátunkat (barátnőnket)”.

Felfedezések is vannak a könyvben, mert persze ez az írás indítéka, így az említett installáció és más festmények, fotográfiák, ábrák, illatok felfedezése, Budapest zugainak, Zürichnek és más városoknak, egyáltalán az embereknek a felfedezése, vagy épp az engem megnevetető kocsonyáé. Így szól a *Kocsonyadolog* zárlata (amelyben egy kislány remeg, mint a kocsonya): „És persze az is van, hogy most akkor kell-e bele fokhagyma vagy nem kell, de a kocsonya alapvetően a túlélés, a megmenekülés, a szerencsés kimenetel,

a boldogan élnek, míg meg nem haltak, de legalábbis éltek, és csak aztán haltak meg. // És hát kell bele fokhagyma.” Ez is nevezhető „női bölcsességnek”, amire hál’ istennek sok példa van a novellákban. Kerülöm a „nőirodalom” fogalmát, de ha használnám, hozzáfűzném, hogy immár eljutott a humorosan önironikus, pátosz- és tendenciamentes, szabad fázisába.

Ebben a könyvben a betegek és a történelmi sérültek szenvedése is pátosz nélkül kerül az olvasó elé, a megrendülés pedig reflexív. Mi történt Anci nénivel fiatalkorában a lágerben, melyik lágerben, és ezt hogy meséljük el a gyerekeknek? (*Torta*). Mit tud egy alig beszélő értelmi fogyatékos (*Lehet lélegezni!*, *A Voyager-aranylemez*)? Milyen karakterek ezek a honi úrgazdagok (*Delfinshow*, *Az elvackolódás módjai*)? Mi történik a prostituáltakkal, és mi megy végbe bennük (*Victoria’s Secret*)? Hogyan történik meg a migránssá válás (*A Nap aktív vidéke*)? Sorolhatnám sokáig. Lehetséges-e felkészülni a halálra (*Mint a fák*)?

Én nem tettem volna felkiáltójelet sem a könyv, sem a címadó novella címe után. Az, hogy *lehet lélegezni*, nem felszólítás, nem is öröm, talán csak megkönnyebbülés (lehetne). A novellák mentesek minden (el)utasító vagy hitbuzgalmi attitűdtől, nincs olyan élük, ami bármire felszólítana, nincsenek bennük kitoró szenvedélyek, nagy érzelmek (csak jelek, kis epizódok utalnak rájuk visszafogottan), a csöndben fortyognak a súlyos dolgok, és kis jelek árulkodnak a nagy eseményekről.

A *Voyager-aranylemez* miniatűr kópiája a jelekkel és ábrákkal lehetne a könyv emblémája. A már többször említett női okosság is ilyen piciny mozzanatokban nyilvánul meg, mint amivel a könyv zárul: „Lenéz, észreveszi, hogy a fájó térdénél leszaladt egy szem a harisnyáján, benyálazza a mutatóujját, és a szaladás irányába keni. Semmi értelme, gondolja, otthon majd úgymint kidobja.”

Visszatérek a könyv borítójára (Pintér József tervezte). Elsőre egyáltalán nem láttam szépnek, azonban amikor elolvastam a szappanos novellát, eszembe jutott a saját gyerekkori játékomból, majd a neten utánanézttem Eperjesi Ágnes installációjának, és nagyot fordult a véleményem. A betonnal töltött szappanokban van valami irritáló, a két anyag összeférhetetlen. Látszanak a szappanokban D., illetve Robika kaparásai, a körmök vésetei, az ujjbegy vájatai, pöckölései; kezdetleges, eldobható kis kreációk ezek, az ősemberek pattintott köveihez hasonlítanak. A beton pedig csúf. Nincs is színe, a tapintása kellemetlen. A szappan anyaga se valami nemes. Faggyú, zsír, olaj, lúg. A kiállítótermeket állítólag orrfacsaró, édeskés pipereszag töltötte be. Be kell fogadni és feldolgozni ezeket az esztétikai, érzéki kvalitásokat, sorskivonatokat, ha érteni akarjuk a világot, egymást és az irodalmat, amint megtalálja a helyét a művészeteken belül.

Bán Zsófia: *Lehet lélegezni!* Budapest, 2018, Magvető. 152 oldal, 3499 forint.